

EKKLESIA AMSTERDAM zondag 20 oktober 2019

Lastige teksten – over Eva

Mirjam Rigterink

1.

De lastige tekst die ik u vanmorgen voor wil leggen komt uit de brief aan Timoteüs. De brief wordt toegeschreven aan Paulus maar is hoogstwaarschijnlijk niet door hem geschreven, maar door een leerling van hem. Daar gaan we...

Uit de eerste brief aan Timoteüs 2:11-15

Een vrouw - zij laat zich kalm onderrichten,
in alle onderworpenheid.

Ik sta niet toe dat een vrouw onderricht geeft
of zeggenschap heeft over een man,
nee, zij moet zich gedeisd houden.

Want eerst werd Adam geboetseerd, daarna Eva.

En niet Adam heeft zich laten verleiden,
maar de vrouw -

nadat zij was verleid, kwam zij in overtreding.

Maar zij zal gered worden en kinderen baren
als zij blijft in vertrouwen, liefde en heiliging
met terughoudendheid.

Tja, wat moet ik als vrouw in 2019 met deze tekst?

Ik maak een omweg via 1853. Tijdens een congres over vrouwenrechten, in Amerika – met een zaal vol vooral witte mannen en vrouwen – stapt een zwarte vrouw ongevraagd op het podium. Haar naam was Sojourner Truth. In haar toespraak refereert ze aan de idee dat vrouwen minder rechten zouden hebben dan mannen, omdat... 1. Jezus een man was. En (2) omdat de wereld door Eva in chaos gestort was. “Maar waar komt Jezus vandaan?”, zou ze op het congres geroepen hebben. “Uit God én uit een vrouw. Mánnen hadden er niets mee te maken! En áls het een vrouw was die de hele wereld – in haar woorden: – ‘upside down’ heeft gedraaid, dan kunnen alle aanwezige vrouwen hÍer dat toch zeker herstellen. Dus nu vrouwen vragen dat te mogen doen, kunnen mannen hun die kans maar beter geven.” Sojourner Truth werd in 1797 in slavernij geboren. Ze werd in de loop van haar leven aan vijf verschillende meesters doorverkocht maar kwam op 27-jarige leeftijd vrij toen een Quakerfamilie, felle tegenstanders van slavernij, haar onder hun hoede nam. Vervolgens streed ze er in de rechtbank voor dat ze haar zoontje, dat al eerder aan een andere meester verkocht was, terug zou krijgen. Ze was de eerste zwarte vrouw die een witte man voor het gerecht daagde en won. Sojourner Truth zou uitgroeien tot een icoon van de Amerikaanse burgerrechtenbeweging, voorvechtster voor de afschaffing van slavernij en de rechten van vrouwen. Ik stel u haar voor omdat ik zo onder de indruk was van haar verhaal, maar ook omdat ze zo prachtig stelling neemt tegen het beroep op dat scheppingsverhaal, dat ze voor haar voeten geworpen krijgt¹.

2.

De verhalen over de eerste mensen, over Adam en Eva en de tuin – ze zijn in de loop van de geschiedenis door veel denkers naar voren geschoven als legitimatie van een ondergeschikte positie van vrouwen in hun eigen maatschappelijke context. Zoals we zojuist zagen begint die manier van

¹ Een artikel over Sojourner Truth via <https://decorrespondent.nl/8279/sojourner-truth-is-een-icoon-in-de-vs-zoveel-eer-verdient-ze-hier-ook/3318048289567-1c4e74e0>

lezen al in de bijbel zelf. Maar... de brieven uit het nieuwe testament zijn meerstemmig als het gaat om de positie van de vrouw. In andere brieven vinden we wel vrouwen die een leidende rol op zich nemen. Wordt gesproken over vrouwen die in de bijeenkomsten van de ekklesia profeteren bijvoorbeeld. Die verschillen verraden onenigheid over de positie van vrouwen, verschillen van inzicht, deels veroorzaakt door verschillen in context.

Alex van Heusden heeft die verschillen in context voor Roodkoper² een keer als volgt geduid. Paulus verwachtte de spoedige komst van het koninkrijk van God. Die 'komende wereld' zou een radicale breuk betekenen met 'deze wereld', die van het Romeinse keizerrijk met patriarchale, hiërarchische verhoudingen. Paulus bepleit dat de ekklesia vooruit gaat lopen op het aanbreken van de komende wereld door in eigen gelederen een einde te maken aan alle maatschappelijke ongelijkheid. En zo vinden we dan in de brief aan de Galaten (3:28):

Daarin is geen Jood of Griek,
geen slaaf of vrije,
geen mannelijk of vrouwelijk:
want allen zijt gij één in Messias Jezus.

De brief aan Timoteüs is een latere brief. De inhoud lijkt te verraden dat de ekklesia een flinke draai heeft gemaakt. De spoedige komst van de nieuwe wereldorde is uitgebleven en de ekklesia begint zich aan te passen aan de patriarchale, hiërarchische verhoudingen die overal in het Romeins imperium de norm waren.

Je zou de regels uit de brief aan Timoteüs dus kunnen lezen als een stellingname in een discussie binnen het vroege christendom over de rol van vrouwen. De vervolgvraag is dan: de auteur verdedigt zijn stelling door te wijzen op de scheppingsverhalen. Is dat terecht? Zijn die verhalen bedoeld om te onderstrepen of verklaren dat de vrouw niet gelijkwaardig is aan de man?

4.

Het eerste hoofdstuk van Genesis vertelt van het scheiden van licht en donker, het scheiden van dag en nacht, over zon, maan, sterren... – én dat op de zesde dag de mens werd geschapen. *Mannelijk én vrouwelijk schiep hij hen*, staat er. Je zou kunnen zeggen: er wordt een ideaal neergezet van gelijkwaardigheid. Het tweede hoofdstuk zoomt verder in op de mens. De toon van dit verhaal is heel anders. God is een tuinman, wandelt daar rond, boetseert de mens – een veel 'dichterbij, menselijker' God. In dit verhaal merkt God op dat de mens alleen is en dat dat niet goed is.

Het verhaal van de rib is in de geschiedenis vaak gelezen zoals in de brief aan Timoteüs: eerst was er een man – en de vrouw werd uit hem geschapen, *tot hulp tegenover hem*, lazen we. De conclusie die daaruit getrokken werd over de positie van de vrouw: een afhankelijke positie. De vraag is of dat deze tekst recht doet. In de toelichting op hun vertaling merken Alex en Huub op dat je 'hulp tegenover' moet lezen als: iemand die aan de mens beantwoordt, aan hem gewaagd en gelijkwaardig. Niet: 'een hulpje'. Hetzelfde Hebreeuwse woord wordt elders, bijvoorbeeld in de Psalmen, gebruikt voor God. Hulp is voor hedendaagse, Nederlandse oren dan misschien niet de meest gelukkigste vertaling... In een ander boek vond ik bijvoorbeeld 'metgezel die bij hem past'³.

Je zou in het verlengde van het eerste verhaal – mannelijk en vrouwelijk schiep hij de mens – ook kunnen zeggen: het verhaal gaat door – God gaat verder met scheiden en scheidt nu het mannelijke van het vrouwelijke. De mens krijgt een tegenover. Voor het eerst spreekt de mens in de tekst, nu er

² Alex van Heusden, Priscilla, Thekla en andere vrouwen. Uit: *Roodkoper* 10 (2005) 3, 24-28

³ Paula Norris, 2000, Het verhaal van Eva, een geschiedenis van vrouwelijke ongehoorzaamheid

iemand is die hem kan horen en antwoorden. *En wie 't verstaat, die is niet meer alleen*⁴. Zo gelezen ademt ook het verhaal van de rib geen ongelijkwaardigheid tussen man en vrouw.

Pas later in het verhaal, wanneer Eva Adam van de vrucht gegeven heeft en God hen uit de tuin verbannen heeft, zegt God tegen Eva: *verzwaren zal ik je gezwoeg, zwoegend zul je kinderen baren. Je man, je zult hem begeren, maar hij zal over je heersen*.⁵ Er zijn vele interpretaties van het verhaal over de vrucht. Een van de interpretaties is dat het een allegorie zou zijn voor hoe de mens volwassen wordt en uit het paradijs van zijn jeugd wordt verstoten. In die interpretatie komt Eva er zo beroerd niet af: wat ze deed was wat moest gebeuren. We kunnen, mannen en vrouwen, nu eenmaal niet altijd kind blijven. Zoiets. Een andere interpretatie is dat de verbanning uit de tuin en de daarbij gegeven “straffen” gewoon de werkelijkheid weerspiegelden waarin de verhalen zijn ontstaan: het was zwoegen en zweten en vrouwen moesten kinderen baren en hun man ondersteunen. Nu wisten de mensen die dit verhaal hoorden, hoe dat zo gekomen was. Maar – en dat vind ik mooi – het verhaal als geheel vertelt dus ook dat het niet zo zou moeten zijn. Dat die verhouding niet de bedoeling was. Het begin van het verhaal – mannelijk en het vrouwelijk gescheiden tot twee gelijkwaardige partners, die gelijkheid: dat is het ideaal van gelijkwaardigheid, dat ook op andere vlakken zo centraal staat in de Joodse bijbel.

5.

De bijbel is een veelstemmig boek. We treffen in heldinnen aan, profetessen en wetten om vrouwen te beschermen. En hoewel het NT wat minder prominent vrouwen ten tonele voert, ontmoeten we ook daar sterke vrouwen. Maar we treffen, zowel in de Joodse bijbel als in het Nieuwe Testament, ook teksten aan die onmiskenbaar de patriarchale maatschappij reflecteren waarin ze geschreven zijn. De brief aan Timoteüs is daar een voorbeeld van. *Maakt die veelstemmigheid het boek tegenstrijdig en daarmee onbruikbaar? Voor mij was het inzicht dat de bijbel veelstemmig is een inzicht dat het boek juist interessant maakte. Blijkbaar hebben de samenstellers van de uiteindelijke canon die tegenstrijdigheden nooit als probleem gezien. Blijkbaar is de bedoeling niet dat ik teksten letterlijk neem, maar dat ik er een vraag uit probeer te destilleren – in plaats van een al te concreet antwoord. Vragen over hoe de maatschappij in elkaar steekt. Over hoe ik als mens in het leven sta. Zo kunnen de teksten over vrouwen me confronteren met vragen over de positie van vrouwen vandaag. En dan moeten we denk ik concluderen dat die discussie over de positie van vrouwen nog niet achterhaald is.*

6.

Er zijn mensen, mannelijk en vrouwelijk, die deze discussie anno 2019 wèl achterhaald vinden. Natuurlijk, in andere culturen worden vrouwen nog achtergesteld of onderdrukt maar in Nederland krijgen vrouwen alle kansen om te bereiken wat ze ambiëren. Verschillen in aantallen m/v in de top van bijvoorbeeld bedrijfsleven of wetenschap worden dan toegerekend aan verschillen in ambitie of de bereidheid om offers te brengen. De situatie van vrouwen in Nederland is inderdaad ontegenzeggelijk onvergelijkbaar met die in bijvoorbeeld Egypte: dit weekend stond er in Trouw een artikel over het toenemende aantal tijdelijke kindhuwelijken daar. Meisjes uit arme gezinnen worden voor een paar dagen of weken uitgehuwelijkt aan mannen die op vakantie naar Egypte komen, soms met vrouw en kinderen, en die dan een kamer bijboeken voor een Egyptisch bruidje. Het is maar een voorbeeld. Op heel veel plekken in de wereld vertaalt armoede in combinatie met de ongelijkwaardigheid tussen mannen en vrouwen zich in afschuwelijke praktijken. Maar betekent dat dat we niet ook mogen kijken naar de positie van vrouwen in onze eigen context? MeToo liet zien dat dat wel moet, en ook dat het een heel moeilijke, pijnlijke discussie is.

⁴ Strofe uit: *Dit ene weten wij*, gedicht van Henriette Roland Holst

⁵ In den beginne, het boek Genesis (Oosterhuis, van Heusden), hoofdstuk 3: vers 16

Er zijn ook mensen, mannelijk en vrouwelijk, die menen dat in deze discussie steeds twee begrippen door elkaar worden gehaald, te weten: gelijk en gelijkwaardig. Ze benadrukken dat vrouwen absoluut gelijkwaardig zijn aan mannen maar niet gelijk – en dat is natuurlijk een waarheid als een koe maar een waarheid met een addertje onder het gras als je die ongelijkheid vertaalt naar bijvoorbeeld (on)geschiktheid voor leidinggevende functies of de mogelijkheid om voorganger te zijn in een geloofsgemeenschap. De tekst die we zojuist gelezen hebben is een beruchte tekst als het gaat om de discussie over vrouwen en het ambt van predikant. Ook dit weekend in de krant.

7.

In mijn vorige baan ondersteunde ik beoordelingscommissies bij het toekennen van grote subsidies voor wetenschappelijk onderzoek. Eerlijke kansen voor alle aanvragers, en dus ook de vraag naar hoe je aanvragen en CV's van mannen en vrouwen op een faire manier met elkaar kunt vergelijken, was een belangrijk aandachtspunt en altijd een punt van discussie. Een van de ingewikkelde dingen aan die discussie is dat onze beelden van mannen en vrouwen al van kinds af aan met ons zijn meegegroeid en we ze vaak niet bewust zijn. Ook mensen, mannelijk én vrouwelijk, die oprecht integer willen handelen, zijn beïnvloed door maatschappelijke beelden over hoe een CV van een goede wetenschapper er uit ziet. En het vraagt bewustzijn van je onbewuste oordelen om nog eens beter te kijken. Draagvlak voor maatregelen als quota is denk ik ingewikkeld omdat je met heel expliciete maatregelen iets probeert recht te trekken wat door vaak onbewuste mechanismen veroorzaakt wordt. Dat maakt het voor veel betrokkenen ongemakkelijk. Het vraagt dus ook een zekere kwetsbaarheid: de bereidheid om te overwegen dat ook jouw beeld onbewust gekleurd is en niet altijd fair. Om niet gelijk in de verdediging te schieten 'want ik discrimineer toch zeker niet', maar om zoveel mogelijk perspectieven te horen, die naast elkaar te laten staan en je oordeel uit te stellen.

8.

Tot slot, bij wijze van perspectiefwisseling een verhaaltje met een knipoog.... Ik heb niet kunnen achterhalen van wie het origineel is en ik heb het een beetje ingekort.

"God, ik heb een probleem".

"Wat is het probleem?"

"Ik weet dat jij me schiep en dat je deze prachtige tuin voor mij inrichtte met al die wonderlijke dieren, maar ik ben gewoon niet gelukkig."

"En waarom ben je niet gelukkig?"

"God, ik ben alleen en ik verveel me en ik ben die appels meer dan beu!"

"Wel, Eva, in dat geval heb ik een oplossing voor jou. Ik zal een man voor je scheppen."

"Een man? Wat is dat?"

"Tja, 't is een schepsel met veel slechte gewoontes. Hij zal trots zijn, arrogant en narcistisch. Hij zal een zeer beperkte emotionele capaciteit hebben, máár omdat je zo klaagt zal ik hem scheppen op zo'n manier dat hij in jouw lichamelijke noden zal voorzien. En dan zul je je zeker niet meer vervelen!"

"Mmm..., dat klinkt goed", zegt Eva, met haar wenkbrauwen ironisch opgetrokken.

"Maar waar zit het addertje onder het gras?"

"Nou... je mag hem hebben onder één voorwaarde."

"En die is?"

"Wel, zoals ik al zei, hij zal trots zijn, arrogant en narcistisch... dus je zult hem moeten doen geloven dat ik hem eerst maakte.

En dat zal dan ons geheim zijn.

Je weet wel, van vrouw tot vrouw."